

■ להלכה, שמרי יין שנתן עליהם מים וסיננס, אם נתן שלשה ומצא ארבעה, חייב במעשרות [כדעת חכמים] (רמב"ם מעשר ב, ז, וראה שם ובדרך אמונה שם, פרטים נוספים).

דְּקִמִּיט מְרַפִּי לֵיָּה וְכו'. שזיתונם המצרי מועיל לרפואת המעיין (רש"י), והיו משתמשים בו לרפואה ולא לשתיה (פני יהושע, ע"פ שבת קי, א), אך ראוי הוא למאכל אדם, ולכן אינו נחשב 'חמץ נוקשה' [כפי שמוכח בגמ' להלן (מג, א) שתערובות החמץ המוזכרים במשנה, אינם חמץ נוקשה] (פני יהושע).

פֶּת תְּבוּאָה שְׁלֹא הֵבִיֵּאָה שְׁלִישׁ, שאף לדעת הסוברים שאין עליה 'שם לחם', ואינה חייבת בחלה, ואין יוצאים בה ידי חובת כזית מצה בליל הסדר, וכמו כן אין חייבים כרת על אכילתה כשהיא חמץ, מכל מקום עובר עליה בלאו [שהרי עמילין של טבחים נכלל בחמץ נוקשה שהוא אזהרה ולא בכרת], שההיקש שמצינו בין אכילת מצה לבין איסור חמץ, היינו רק לענין חיוב כרת ולא לענין איסור לאו (ראה רש"י). ויש סוברים, שנחלקו תנאים בדבר האם יש לפת כזו 'שם לחם', והגמ' כאן כדעת הסוברים שיש עליה 'שם לחם' (ראה שאגת אריה דיני חדש, ד).

טִיפּוּלָן שֶׁל בְּנוֹת עֲשִׂירִים שִׁמְשִׁיירוֹת אוֹתוֹ לְבָנוֹת עֲנִיִּים - משחה העשויה מסולת שמשירות בנות העשירים לבנות מלמדי התינוקות העניים הנקראים 'סופרים' [ונקרא על שמם 'קולן של סופרים'] (רש"י), והוא עשוי להסיר שיער מפנים של מעלה ולדעת הכל הוא חמץ נוקשה, ואין זה 'תכשיטי נשים' המוזכרים להלן בגמ' העשוי לפנים של מטה, שכיון שמניחים אותו במקום מאוס ומזוהם, נחלקו עליו האם הוא נחשב לחמץ [כפי שיתבאר להלן (ד"ה טיפולין)] (תוס' ד"ה טיפולין, ע"פ חזו"א אור"ח קטז, ד).

אבל טיפולין של בנות העשירים עצמן הוא חמץ גמור, שכולו סולת, ואינו חמץ נוקשה, ורק במה שמשירות, היו בנות העניים מכניסות בו סיד הפוגמו מאכילה והופכו לחמץ נוקשה (מהרש"א). ויש מפרשים, שטיפולין של בנות העשירים הוא חמץ שמעורב בו חומרים אחרים והוא גם תערובת חמץ וגם חמץ נוקשה, והוא טיפולין נשים שנחלקו בו תנאים [כמבואר להלן (ד"ה טיפולין)], ורק במה שמשירות, היו בנות העניים מערבות בו סולת [שהוא זול יותר משאר חומרים], והרי הוא נחשב לחמץ נוקשה בעין, ולא לחמץ נוקשה בתערובת (בעל המאור).

דְּסוּפְרִים נָמִי מְדַבְּקִין בָּהֶן גִּיּוּרֵיהֶן. ועוברים עליו בפסח קודם שמדביקים בו את הניירות, שאילו לאחר שהדביק בו את הניירות, אינו ראוי לאכילת כלב ואין עוברים עליו (מהר"ם חלאווה; השגות הראב"ד חמץ ומצה, ז, יא). או משום שאין לו צורת חמץ (רמב"ם שם). שאף שהחמץ עדיין ראוי לאכילה, כיון שנתדבקו בו ניירות שאינם אוכל, פקע ממנו שם אוכל (חי' רבינו חיים הלוי מאכלות אסורות טו, א), או משום שדעתו של אדם קצה בו ונתבטלו במחשבתו (חזו"א אור"ח קטז, ז).

■ להלכה, ניירות שדיבקו בחמץ, מותר לקיים בפסח, לפי שאין צורת החמץ קיימת (ש"ע אור"ח תבב, ג). ונחלקו הפוסקים, האם הכוונה שאין לו צורת חמץ זה בגלל שאינו ניכר מבחוץ, אבל בניכר מבחוץ יהיה אסור לקיימו, או שלא חילקו בכך. אכן, אם הדביקו בו קודם שלשים יום, אף אם נראה מבחוץ מותר, שכבר נמאס מאכילת כלב, ואם אין בכל החמץ כזית, בכל אופן אינו חייב לבער (רמ"א משנ"ב וביאה"ל שם, וראה שם פרטים נוספים).

גִּמְרָא. שֶׁכָּר הַמִּדֵּי וְכו' וְחוֹמֵץ הָאֲדוּמִי, שהם תערובת של חמץ גמור [ולא תערובת של 'חמץ נוקשה'] (גמ' להלן מג, א), שמעריבים מי-שעורים בשיכר המדי ושעורים שלמות בחומץ האדומי (רש"י), שהשיכר הוא מי פירות שאינו מחמץ ללא מים [ונעשה חמץ רק משום שמעריבים בו מים עם שעורים] (פסקי רי"ד. וגם לדעת רש"י לעיל [לו, א] מי פירות בפני עצמם אינם עושים אלא חמץ נוקשה), ואילו חומץ האדומי, מחמת חריפותו מחמץ את העיסה גם כשהוא לבדו ללא תוספת מים כלל (פסקי רי"ד, ראה חי' שבט הלוי לעיל לה, א שכן משמע ברש"י שאין בו תערובת מים, וראה שם). ויש שכתבו, שבין בשיכר ובין בחומץ, מעורב גם מים, שאילו מי פירות לבדם אינם מחמיצים (רי"ף בשם הירושלמי; רא"ש), שחומץ האדומי אינו חריף כחומץ ממש, כיון שמכניסים את השעורים בין לפני שנעשה חומץ (פסקי רי"ד, וראה בבאורנו לעיל מ, ב, ד"ה משנה, שיש סוברים שאף חומץ בפני עצמו דינו כמי פירות שאינו מחמץ). ויש שכתבו, שבהכרח ששרו את השעורים במים לבדם עוד קודם שעירבו אותם עם מי פירות [שאילו בתערובת של מים ומי פירות יחד, אינו נעשה אלא רק חמץ נוקשה] (תוס' לעיל לה, ב), הסוברים שמי פירות עם מים עושים חמץ נוקשה).

כְּשֶׁהָיוּ מִבְּיֵאֵין נִסְכִּים מִיְּהוּדָה, אבל לא מהגליל, שהיתה רצועת ארץ טמאה [בגלל הכותים שגרו שם] מפסיקה בין הגליל לבין יהודה, ולא היו יכולים להביא את היין לנסכים בטהרה לבית המקדש, ומעבר הירדן אי אפשר להביא נסכים, שלא היה יינם טוב והיה מחמץ (שפת אמת, ע"פ חגיגה כה, א).

שֶׁחֲזָקָה אֵינוֹ בָּא אֲלֵא מִן הַתֶּמֶד, שהיין שלהם היה משובח, ולא החמץ (רש"י), ואין צריך לחשוש שמא זהו יין שהחמיצוהו בשעורים [כמבואר בגמ' לעיל שכן היו עושים ביהודה], לפי שלא היו רגילים בכך, ואפשר עוד, שהדבר אסור משום 'בל תשחית', אלא אם כן התחיל היין להתקלקל, ולפי זה מובן עוד למה לא ניתן לבדוק על ידי מחזי החומץ, האם הוא חומץ הבא מן התמד או חומץ הבא מיין שהכניסו לתוכו שעורים, שכיון שהחומץ שהכניסו לתוכו שעורים התחיל להתקלקל, מחירו נמוך כשל חומץ הבא מן התמד (שפת אמת).

וְרַבִּי יְהוֹדָה מַחֲיִיב, כיון שיש לו מראה וטעם של יין (רש"י), ויתכן שזהו חיוב מדרבנן, ומכל מקום שואלת הגמ' שראוי לחייב גם בדמאי, כיון שתקנת דמאי נאמרה גם על דברים שעיקר חיובם מדרבנן [כגון ירק] (שפת אמת). ויש סוברים, שרבי יהודה מחייב רק משום חומרא בעלמא, אבל מודה רבי יהודה שאין לו שם יין, ואין מפרישים תרומות ומעשרות ממנו על יין גמור, ולא מברכים עליו 'בורא פרי הגפן' (רשב"ם ב"ב צ, ב) [ולפי זה צריך עיון מה מקשה הגמ' שיתחייב בדמאי, שכיון שאין זה אלא חומרא בעלמא, אין לנו להחמיר בדמאי (שפת אמת)].

הָא בְּדִרְוּקָא הָא בְּרִפְרִיזְנִי, שתמד העשוי משמרים [ריוקא] נחשב יין, כיון שמעורב בו יין, אבל תמד העשוי מגרעינים [פרוצני] אינו נחשב יין, כיון שלא מעורב בו יין (רש"י). ולפי זה יש סוברים שגם תמד שודאי לא הופרשו ממנו תרומות ומעשרות פטר [ולא רק תמד של דמאי, כדברי רבי יהודה], והיינו במקומות שהיה מצוי בהם הרבה חומץ ומפיקים אותו, והפקה הנעשה לפני חלות חיוב הפרשה [כגון בגרעינים האלו] פוטר מהמעשר (ראה ר"ש דמאי א, א, בשם הירושלמי).